

Ανθρώπινα δικαιώματα. Από το μύθο του φυσικού δικαίου στην ιδεολογία των ανθρωπιστικών επεμβάσεων

του Παναγιώτη Μαντζούφα¹

I. «Ένα νέο ιδεώδες κυριαρχεί στην διεθνή σκηνή: τα ανθρώπινα δικαιώματα»². Ίσως στην φράση αυτή συμπυκνώνεται η κοινή αίσθηση που κυριαρχεί στην σύγχρονη πολιτική συζήτηση, ιδίως αν σκεφτούμε ότι η ιδιαίτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα συνδέθηκε πρόσφατα με την κατάρρευση του κομμουνισμού, δηλαδή του σημαντικότερου εναλλακτικού κοινωνικού προγράμματος. Υπό το πρίσμα αυτό, η δυσφορία για την κατάρρευση ηθικών βεβαιοτήτων και πολιτικών συστημάτων μετριάζεται -και ως ένα μέτρο αντικαθίσταται- από την πεποίθηση ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι το νέο πρόταγμα, ο νέος στόχος για τις κοινωνίες.

Αν από την νομική παράδοση που μας κληροδότησε η νεωτερικότητα υπάρχει ένας μύθος που γνωρίζει καθολική αποδοχή και συνδέεται με μια οικουμενική προσδοκία, αυτός αφορά στην επικράτηση της ιδέας ότι τα δικαιώματα αποτελούν μια πανανθρώπινη αξία που διαπερνά πολιτισμούς, εποχές, ιδεολογίες, κοινωνικά και πολιτικά συστήματα και αγγίζει όλους τους ανθρώπους απανταχού της γης χωρίς ιστορικούς ή άλλους προσδιορισμούς.

Η ιδέα αυτή μάλιστα εμφανίζεται στις μέρες μας τόσο ισχυρή ώστε να ξεχνάμε ότι από τότε που τα δικαιώματα διακηρύχθηκαν και αποτέλεσαν σημαίνουσες πολιτικές διεκδικήσεις (18^{ος} αιώνας) μέχρι τότε που απέκτησαν απτή νομική υπόσταση (20ος αιώνας), το ιστορικό των παραβιάσεών τους είναι εξίσου εντυπωσιακό. Σε καμία ίσως ιστορική περίοδο η ανθρώπινη ζωή δεν ευτελίστηκε τόσο οργανωμένα και προγραμματικά, όσο την περίοδο του σταλινισμού και του ναζισμού. Ωστόσο το τέρμα του ίδιου αιώνα σημαδεύτηκε από την ολοκληρωτική επικράτηση των δικαιωμάτων ως αξεπέραστου διανοητικού ορίζοντα αλλά και ως προσχήματος άσκησης διεθνούς πολιτικής.

Ενώ άλλα νεωτερικά προτάγματα, όπως της συνεχούς προόδου, της κυριαρχίας πάνω στη φύση και της επικράτησης της επιστήμης έχουν κλονιστεί από την κριτική στον ορθό λόγο και τα γεγονότα, ο λόγος των δικαιωμάτων διατηρεί συνοχή, αξιώνει οικουμενικότητα και θεωρείται αδιαπραγμάτευτος, δίκη λαϊκού μύθου που έρχεται από τα βάθη των αιώνων και αντιστοιχεί σε ανθρωπολογικές σταθερές. Έτσι τείνουμε να

¹ Επίκουρος Καθηγητής Νομικής στο ΑΠΘ.

Η μελέτη αποτελεί προδημοσίευση από τον Τίμ. Τόμο για τον Καθηγητή Ζήση Παπαδημητρίου.

² Κ. Δουζίνας, Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Παπαζήσης, 2006, σ. 15.

ξεχνάμε, ότι τα δικαιώματα θεμελιώνονται στον ανθρώπινο λόγο και όχι στην φύση ή την ιδιότητα του ανθρώπου.

Όποιος σήμερα αμφισβητήσει τα ανθρώπινα δικαιώματα ή επιχειρήσει να τα αποσυνδέσει από τον ανθρωπισμό, αντιμετωπίζεται με αυτονόητη δυσπιστία. Όπως κάθε λόγος που φετιχοποιείται, -ως έκφραση, εν προκειμένω, της παράδοσης του φυσικού δικαίου-, έτσι και ο λόγος για τα δικαιώματα συνδέεται με μια εσχατολογία θεολογικού τύπου, μολονότι ο νομικός θετικισμός συνέβαλε στην απορρόφηση της δικαιοσύνης από διαδικαστικές και τυποκρατικές έννοιες και ενσωμάτωσε τα δικαιώματα στα σύγχρονα Συντάγματα. Η ένταση που υπάρχει μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ή συνταγματικών δικαιωμάτων υποδηλώνει μια καταγωγική διαφορά. Η αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει ως θεμέλιο μια ηθική αξίωση, την οποία οι άνθρωποι εγείρουν έναντι άλλων ανθρώπων και της κρατικής εξουσίας, ανεξαρτήτως αν η αξίωση αυτή αναγνωρίζεται και από το θετικό δίκαιο³. Η ρητορική ένταση και ο διακηρυκτικός χαρακτήρας που συχνά συνοδεύει τις αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα είναι στοιχείο της φύσης τους, αλλά και της ικανότητάς τους να ξεπερνούν τα όρια που τους θέτει το θετικό δίκαιο, αλλά και οι ιστορικές ιδιαιτερότητες. Ενώ τα συνταγματικά δικαιώματα είναι δικαιώματα που γεννούν αξιώσεις εντός μιας εθνικής -κατά κύριο λόγο- έννομης τάξης, τα ανθρώπινα δικαιώματα αιωρούνται στο διεθνές πεδίο ζητώντας δικαίωση.

Η ένταξη των δικαιωμάτων στις έννομες τάξεις και άρα στον εφήμερο χαρακτήρα των κρατικών ρυθμίσεων, η εκνομίκευση με άλλα λόγια των δικαιωμάτων αν και ακολούθησε την ανάδυση του ατομισμού και την ανθρωπολογία του νομικού ουμανισμού που επικράτησε σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, επανέρχεται σήμερα ως σχεδόν υπερβατική και απόλυτη αξία πλήρως ανεξάρτητη από την ιστορία. Αγνοείται έτσι ότι τα ηθικώς θεμελιωμένα ανθρώπινα δικαιώματα μετασχηματίστηκαν σε δικαιώματα του πολίτη και απέκτησαν δικαϊκή μορφή μέσα σε ιστορικά κρατικά μορφώματα (έθνη-κράτη).

Δεν θα ήταν, λοιπόν, κακόπιστος εκείνος που θα εντόπιζε αυτή την βασική αντίφαση, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η αμφισβήτηση του ανιστορικού οικουμενισμού των φιλελεύθερων δικαιωμάτων πρέπει να οδηγήσει στην πλήρη άρνησή τους. Είναι αναμφίβολο ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτέλεσαν και αποτελούν ένα σημαντικό θεμέλιο της ανθρώπινης χειραφέτησης και η κριτική που τους έχει ασκηθεί ιστορικά, προέρχεται, είτε από τους αρνητές του διαφωτισμού που στιγμάτιζαν τον αφηρημένο χαρακτήρα τους (Burke), είτε από εκείνους που τονίζανε την

³ A. Wellmer, Η ελευθερία στον νεωτερικό κόσμο, Αλεξάνδρεια, 2001, σ. 132 επ.

ανεπάρκειά τους και την συγκάλυψη που προσφέρουν στην άσκηση της εξουσίας στο πλαίσιο μια ταξικής και καταπιεστικής κοινωνίας (Marx).

Επιπλέον, στη σύγχρονη κοινωνική θεωρία η κριτική αυτή συνεχίστηκε στο βαθμό που η αμφισβήτηση της ενότητας του υποκειμένου -βασικού θεμέλιου του δικαιώματος- οργανώθηκε τόσο γύρω από την ψυχαναλυτική βεβαιότητα της αδυναμίας να ελεγχθεί ένα λειψό και διχασμένο εγώ (Freud, Lacan), όσο και μέσα από τις θεωρίες της αποδόμησης (Foucault, Derrida) που αρνούνται την ενότητα του υποκείμενου και την ικανότητά του να γνωρίζει και να συγκροτείται αυτόνομα ενώ το αντικαθιστούν από το σύστημα/κείμενο ή την γλώσσα και τις πρακτικές εξουσίας. Όλες αυτές οι θεωρήσεις που συνέβαλαν στην αποδόμηση και απομυθοποίηση του υποκειμένου, το βλέπουν να επανέρχεται θριαμβευτικά μέσω της αναγέννησης της πολιτικής φιλοσοφίας (Dworkin, Rawls) και μέσω των θεωριών της ταυτότητας στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες.

Είναι προφανές ότι η σύγχρονη επίκληση των δικαιωμάτων θέτει νέα ζητήματα και υπακούει σε καινούργιες ανάγκες, αν συμφωνήσουμε βέβαια ότι η ιστορία δεν τελειώνει με την παγκόσμια αποδοχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μάλιστα θα λέγαμε ότι στην έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενυπάρχει ένα οικουμενικό αίτημα ισχύος, σε αντίθεση με τις περιορισμένες αξιώσεις των δικαιωμάτων του πολίτη που αναφέρονται σε μια συγκεκριμένη κρατική έννομη τάξη.

Ωστόσο, ο οικουμενισμός αυτός θα μπορεί να είναι συμβατός με την μεγάλη ποικιλία τρόπων ζωής και πολιτισμών μόνο όταν περιλαμβάνει τις ελάχιστες προϋποθέσεις που είναι κοινές σε όλους για το τι είναι δίκαιο. Η διάκριση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων του πολίτη αποκτά πρακτικές διαστάσεις και συχνά ένταση όταν έχουμε να υπερασπιστούμε τα δικαιώματα προσώπων (πρόσφυγες, μετανάστες), τα οποία, αν και δεν ανήκουν στην κατηγορία των πολιτών εγείρουν εύλογες ηθικές αξιώσεις προστασίας.

Τα ζητήματα αυτά χαρακτηρίζονται από μια διαρκή επικαιρότητα, ενώ σήμερα προσλαμβάνουν αυξημένο ενδιαφέρον και λόγω των μετακινήσεων οικονομικών μεταναστών από τον τρίτο κόσμο προς τη δύση. Επιπλέον, η αναγέννηση του ενδιαφέροντος για τα δικαιώματα στην συγκυρία των σαράντα τελευταίων χρόνων, ενισχύθηκε και από δύο νέα ιστορικά και κοινωνικά φαινόμενα. Σύμφωνα με το πρώτο, τα δικαιώματα χρησιμοποιήθηκαν ως όπλα αντίστασης στην κρατική παντοδυναμία που έλαβε βάρβαρες διαστάσεις στα κομμουνιστικά καθεστώτα της ανατολικής Ευρώπης και στα ανελεύθερα καθεστώτα του τρίτου κόσμου. Η καταξίωσή τους ήλθε από το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις τα δικαιώματα συνέβαλαν στην ιδεολογική προετοιμασία για την αλλαγή των καθεστώτων στο βαθμό που αποτελούσαν ένα ισχυρό θεμέλιο μιας εναλλακτικής κοινωνικής οργάνωσης.

Το δεύτερο στοιχείο που παρατηρείται στις δυτικές κοινωνίες δεν αφορά μόνο στην ενίσχυση της αυτονομίας του ατόμου και στην τοποθέτησή του στο κέντρο της κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, αλλά συνδέεται με την απελευθέρωση της ανθρώπινης επιθυμίας. Η εκπλήρωση της επιθυμίας δεν συνδέεται αποκλειστικά με την ικανοποίηση συνεχώς ανανεούμενων αναγκών στο πνεύμα ενός καταναλωτικού ηδονισμού, αλλά αγγίζει τα ίδια τα θεμέλια της δημοκρατικής ιδέας. Γνωρίζουμε από την κλασική θεωρία των αρχαίων (Αριστοτέλης) ότι η δημοκρατική ιδέα -εκτός από τις διαδικαστικές εγγυήσεις της δημοκρατικής απόφασης (αρχή της πλειοψηφίας, έλεγχος)- προϋποθέτει το φρόνιμα και την αρετή των πολιτών. Αυτή όμως η ιδέα υπονομεύεται από τις εγωιστικές στρατηγικές των ατόμων που αναζητούν τη μεγιστοποίηση των συμφερόντων τους, αδιαφορούν για τις συνέπειες προς τον συνάνθρωπο -αδυνατίζοντας έτσι τον κοινωνικό δεσμό της αμοιβαίας εμπιστοσύνης- και τελικά αντικαθιστούν τα καθήκοντα (πατρίδα, κοινότητα) με τα δικαιώματα. Μια κοινωνία ιδιωτών χωρίς αναφορές σε μια συγκροτημένη συλλογική ταυτότητα, που ομνύει στην απεριόριστη επιθυμία για αυτοπραγμάτωση, αδιαφορεί για τις ανάγκες του διπλανού και έχει χάσει κάθε αίσθηση γενικού συμφέροντος, οδηγείται αναπόφευκτα σε μια πολιτική απάθεια.

Γνωρίζουμε ότι η συρρίκνωση της δημοκρατίας σε ένα αυστηρά διαδικαστικό πλαίσιο, αφενός νομιμοποίησε την αντίληψη ότι η δημοκρατία είναι ένας μηχανισμός ανάλογος με την αγορά όπου οι πολίτες είναι καταναλωτές και οι πολιτικοί επιχειρηματίες και αφετέρου πρόταξε την ελευθερία του ατόμου έναντι των αναγκών ισότητας, αλληλεγγύης και ηθικής δέσμευσης απέναντι στον άλλο (Levinas).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα παραπάνω δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα η διαπίστωση ότι *«ένα υπερ-κινητικό άτομο, προικισμένο με δικαιώματα και επιθυμίες, αλλά χωρίς δεσμούς και εντάξεις, χωρίς καθήκοντα ή υποχρεώσεις, στερημένο από κάθε αίσθηση υπευθυνότητας, με μοναδικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση των συμφερόντων του, αυτό το άτομο δεν είναι πολίτης»*⁴. Επειδή ακριβώς η ιδιότητα του πολίτη συνδέεται και με συλλογικές υποχρεώσεις απέναντι στην πολιτεία, η επιμονή στα δικαιώματα του ανθρώπου έχει έναν *«αντιπολιτικό τόνο»*⁵, καθώς αδυνατίζει το δεσμό του πολίτη-πολιτείας. Και οι δύο αυτές ιστορικές τάσεις νομιμοποιούνται στο όνομα των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

⁴ P.-A. Taguieff, Παγκοσμιοποίηση και δημοκρατία, Εκδόσεις του Εικοστού Αιώνα, 2002, σ. 132.

⁵ Pierre Manent, Απλά μαθήματα πολιτικής φιλοσοφίας, Πόλις, 2005, σ. 151.

II. Το πεδίο όμως όπου η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσε διαρκές επιχείρημα και κριτική για τη στάση των κρατών απέναντι στους πολίτες τους είναι αυτό των διεθνών σχέσεων.

Αν τα συνταγματικά δικαιώματα του νομικού θετικισμού και η ιδέα περί κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα διαδέχθηκαν τα φυσικά δικαιώματα και τον αφηρημένο ανθρωπισμό του 18^{ου} αιώνα, τα ανθρώπινα δικαιώματα εμφανίζονται στη διεθνή σκηνή σχετικά πρόσφατα, μόλις μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο⁶. Μετά τις δίκες της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, ο Χάρτης του ΟΗΕ συνοδεύτηκε από την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948). Με άξονα τα θεμελιώδη αυτά κείμενα, η διεθνής κοινότητα, πάντα με επίκεντρο την προστασία των δικαιωμάτων, παρήγαγε εκατοντάδες συνθήκες, συμβάσεις, διακηρύξεις, με πιο σημαντική περιφερειακή Σύμβαση αυτή του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Είναι σαφές ότι η διεθνής κοινότητα στην προσπάθειά της να υιοθετήσει ένα νέο διεθνές πρότυπο που να είναι απαλλαγμένο από τις φρικαλεότητες του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και του δόγματος της κρατικής κυριαρχίας, και που, επιπλέον, να διαθέτει το συμβολικό κύρος για μια διεθνή αφύπνιση, επέλεξε τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στα γνωσιοθεωρητικά θεμέλια αυτής της επιλογής θα μπορούσε κανείς να ανιχνεύσει μια επιστροφή στο φυσικό δίκαιο, υπό την έννοια ότι το διεθνές δίκαιο καλύπτει όλα τα κράτη και όλα τα ανθρώπινα πρόσωπα και τα δικαιώματα είναι τμήματα της ανθρώπινης κληρονομιάς, και, έτσι, στην θέση της ανθρώπινης φύσης τίθεται πλέον ένας νομικός οικουμενισμός. Βέβαια τα κράτη που υπέγραψαν αυτή τη διακήρυξη δεν πίστευαν ότι έτσι θέτουν περιορισμούς στην συμπεριφοράς τους, καθώς δεν προβλεπόταν κανένας μηχανισμός επιβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εδώ, ωστόσο, τα πράγματα έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά από τότε που ο Κάντ θέτοντας τις προϋποθέσεις της παγκόσμιας ειρήνης, αναζητούσε κανονιστικές αρχές, ρυθμιστικές της συμπεριφοράς των κρατών, στη βάση μιας οικουμενικής ηθικής. Από την εποχή του μέχρι σήμερα έχει προηγηθεί η δημιουργία των εθνών κρατών που είναι η κύρια πηγή της κυριαρχίας και ο βασικός φορέας της θέσπισης και προστασίας των δικαιωμάτων και έχουν μεσολαβήσει πόλεμοι μεταξύ κρατών στη βάση της ισχύος και των γεωπολιτικών τους συμφερόντων. Εκείνο επομένως που μένει δεν μπορεί να είναι μια κανονιστική αρχή, αλλά μια συμφωνία, ένα νέο διεθνές κοινωνικό συμβόλαιο μεταξύ κρατών που δεσμεύονται να σεβαστούν τα δικαιώματα των πολιτών τους στο εσωτερικό και αναγνωρίζουν παράλληλα δικαιοδοσία σε διεθνείς οργανισμούς, διατηρώντας όμως την εθνική τους κυριαρχία. Ωστόσο, το

⁶ Βλ. αντί πολλών την σημαντική εργασία του Norberto Bobbio, *The Age of Rights*, Καίμπριτζ, Polity, 1996.

χάσμα μεταξύ του πολίτη ενός έθνους κράτους και του ανθρώπου των οικουμενικών διακηρύξεων δεν είναι εύκολο να γεφυρωθεί.

Η μεταπολεμική περίοδος έχει αποδείξει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα εξακολουθούν να παραβιάζονται και να προστατεύονται κυρίως σε εθνικό επίπεδο και οι διατάξεις των εθνικών συνταγμάτων, των νόμων και των θεσμών δικαστικής προστασίας είναι περισσότερο σημαντικές από τις διεθνείς δεσμεύσεις, αν και στο πεδίο αυτό έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος (π.χ με την αναγνώριση της ατομικής προσφυγής στο δικαιοδοτικό όργανο της ΕΣΔΑ).

Επιπλέον η αρχή της μη επέμβασης στο εσωτερικό των κρατών δεν είναι μόνο απόρροια της εθνικής κυριαρχίας, αλλά και θεμελιώδης αρχή του ΟΗΕ, που μέχρι τις επεμβάσεις της προηγούμενης δεκαετίας σε Κόσσοβο και Ιράκ δεν νοούνταν να παραβιαστεί ούτε στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, επίσης, ότι ο κανόνας της μη επέμβασης προστατεύει αδύναμα κράτη έναντι ισχυροτέρων και εγγυάται μια στοιχειώδη ισότητα στις διεθνείς σχέσεις, αφήνοντας παράλληλα περιθώρια ανάπτυξης διαπραγματεύσεων, κυρώσεων και γενικά ηπιότερων μέσων. Το νέο στοιχείο στις διεθνείς σχέσεις είναι ότι η επίκληση της προστασίας των δικαιωμάτων, μπορεί να δικαιολογήσει επεμβάσεις ισχυρών κρατών στην εθνική κυριαρχία εκείνων των κρατών που παραβιάζουν τα δικαιώματα των πολιτών τους. Αυτή η δικαιολόγηση είναι εξ' ορισμού αντιφατική και εξαιτίας της ο λόγος περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις διεθνείς σχέσεις ήταν εξαρχής ιδεολογικός καθώς *«τα πιο ισχυρά κράτη, μέσω του λόγου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έκαναν τις δικές τους προτεραιότητες οικουμενική μέριμνα των άλλων»*⁷. Επομένως η ιδεολογική χρήση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οφείλεται και στην αδυναμία να ισχύουν τόσο για τους ισχυρούς όσο και για τους αδύναμους και, παράλληλα, να εναρμονιστεί η προστασία τους με το σεβαστό της κρατικής κυριαρχίας.

Συνεπώς, το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εφαρμόζεται στο μέτρο που υπάρχει σύμπτωση μεταξύ του εθνικού συμφέροντος περισσότερων κρατών και της προστασίας των δικαιωμάτων. Παράλληλα οι ισχυροί νικητές των πολέμων συνήθως κινούν τις διεθνείς δίκες για τις παραβιάσεις τους (δίκη Νυρεμβέργης, δίκη Σ. Μιλόσεβιτς, δίκη Σαντάμ Χουσεϊν). Τα ισχυρά κράτη ακόμα και αν είναι μικρό το ενδεχόμενο να προσαχθούν σε δίκη και να υποστούν συμβολικές κυρώσεις για παραβιάσεις δικαιωμάτων, αρνούνται να υπαχθούν στη δικαιοδοσία διεθνών δικαστηρίων. Αυτό αποδεικνύεται και από την άρνηση των ΗΠΑ να υπαχθούν στο Διαρκές Ποινικό

⁷ N. Lewis, "Human rights, law, and democracy in an unfree world" στον τόμο T. Evans(επιμ.) Human Rights Fifty Years on: A reappraisal, Manschester University Press, 1988, σ. 89.

Δικαστήριο, που τις οδήγησε στην καταψήφιση του τελικού κειμένου για την ίδρυσή του.

Κατά τα άλλα, η ίδια χώρα πρωτοστατεί σε δηλώσεις για την οικουμενική ισχύ των δικαιωμάτων και δικαιολογεί απόλυτα επεμβάσεις στο εσωτερικό κρατών για την προστασίας τους (Γιουγκοσλαβία, Ιράκ), αρκεί να εξασφαλίσει την αυτοεξαιρέσή της. Εδώ τα όρια της οικουμενικότητας και η εξαίρεση από αυτήν ορίζονται από το κυρίαρχο κράτος.

Επιπλέον, η σύνταξη διεθνών εκθέσεων (Κογκρέσου, Διεθνούς Αμνηστίας) για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων και η τυχόν αρνητική δημοσιότητα που απορρέει από αυτές δεν κλονίζουν την πεποίθηση των κρατών ότι στα του οίκου τους είναι απόλυτα αφεντικά. Αυτή η υποκριτική συμπεριφορά δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο, καθώς διατρέχει όλη την περίοδο του ψυχρού πολέμου με εκατέρωθεν κατηγορίες για παραβιάσεις των δικαιωμάτων, και δεν είναι και αποκλειστικό χαρακτηριστικό της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Κανένα από τα δυτικά κράτη δεν ανέστειλε τις εμπορικές σχέσεις με την Κίνα μετά τη σφαγή των φοιτητών στην πλατεία Τιενανμέν το 1989, ενώ η Μ. Βρετανία συνέχισε να τροφοδοτεί με όπλα το δικτατορικό καθεστώς του Σουχάρτο (Ινδονησία), με τα οποία εξολοθρεύτηκαν μισό εκατομμύριο ιθαγενείς στο ανατολικό Τιμόρ. Ο ίδιος ο ΟΗΕ έμεινε απαθής στην τεραστίου μεγέθους και βαρβαρότητας γενοκτονία της Ρουάντα μεταξύ των φυλών Χούτου και Τούτσι (1994), ενώ οι βομβαρδισμοί τόσο στο Ιράκ (1998) όσο και στην Σερβία (1999) πραγματοποιήθηκαν χωρίς την εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του.

Οι παραπάνω επισημάνσεις δεν απαντούν αυτονοήτως αρνητικά στο ερώτημα αν υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις όπου η βίαιη επέμβαση δικαιολογείται. Το σίγουρο είναι ότι μια τέτοια επέμβαση θα μπορούσε να γίνει δεκτή σε οριακές περιπτώσεις, χωρίς όμως η προστασία των δικαιωμάτων να χρησιμοποιείται ως πρόσχημα. Ίσως εδώ δικαιώνεται η άποψη ότι *«κανένα άτομο και καμία κοινότητα δεν μπορούν να κερδίσουν την αξιοπρέπεια ή την ελευθερία τους μέσω μιας ξένης επέμβασης ή ως δώρο άνωθεν. Οι δυνάμεις επέμβασης μπορούν μόνο να βοηθήσουν τον τοπικό πληθυσμό να επαναδιεκδικήσει τα δικαιώματά του απέναντι στην κυβέρνησή του»*⁸. Πέραν των άλλων είναι σαφές επίσης ότι η ίδια η βιαιότητα των βομβαρδισμών και η ωμότητα του πολέμου εντείνουν τις εντάσεις και ακυρώνουν κάθε προσπάθεια συμβιβασμού και τελικά αποτελούν μια έμπρακτη άρνηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υποτίθεται ότι υπερασπίζονται.

⁸ Κ. Δουζίνας, ό.π, σ. 199.

III. Αν τα ανθρώπινα δικαιώματα διατηρούν ένα μέρος από το συμβολικό τους κύρος στις διεθνείς σχέσεις, αυτό οφείλεται όχι στο ότι νομιμοποιούν τις επεμβάσεις μεταξύ των κρατών, διότι εκεί, όπως είδαμε, λειτουργούν ως πρόσχημα και ιδεολογία που συγκαλύπτει την επιβολή του ισχυροτέρου. Ίσως είναι αυταπάτη να θεωρούμε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα προσδιορίζουν ένα πεδίο ανώτερων ηθικών αξιών, η συμφωνία επί των οποίων θα θέσει τέρμα στις πολιτικές διαμάχες. Είναι προφανές ότι η σύγκρουση στο διεθνές επίπεδο δεν γίνεται στο επίπεδο των αφηρημένων σκοπών αλλά των μέσων επιβολής. Στην καλύτερη περίπτωση τα δικαιώματα *«δημιουργούν ένα κοινό πλαίσιο, ένα κοινό σύνολο αναφορών που μπορούν να βοηθήσουν τα συγκρουόμενα μέρη να διαβουλεύονται»*⁹ και επιπλέον να θέτουν το όριο πέραν του οποίου η προσβολή ενός δικαιώματος δεν θα μπορούσε να γίνει ανεκτή.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν εκφράζουν ούτε απόλυτες αρχές ούτε ένα ιερό και απαραβίαστο χώρο, αντίθετα αποτελούν ένα είδος κοσμικού ανθρωπισμού και ταυτόχρονα μια γλώσσα μέσω της οποίας οι άνθρωποι συναίνεσαν να επιλύουν τις συγκρούσεις τους με την πειθώ και όχι τη βία και επιπλέον, υπερασπίστηκαν την αυτονομία τους έναντι των κάθε προέλευσης καταπιέσεων (θρησκεία, κράτος, οικογένεια). Η δύναμή τους συνδέεται κυρίως με το ότι αποτελούν μια εδραία βάση για την δημιουργία μιας κοινότητας δικαίου που υπερβαίνει το δίκαιο των κρατών καθώς το τελευταίο αδυνατεί να υπερασπιστεί τους απάτριδες και τους αδυνάτους (πρόσφυγες, πολιτικά διωκόμενους, μετανάστες, μειονοτικούς) και γενικά όσους οι συνθήκες οδήγησαν στη μεθόριο της νομιμότητας. Ο πολλαπλασιασμός των διεθνών κειμένων που αφορούν στα δικαιώματα είναι έκφραση αυτής της ανάγκης και ουσιαστικά η αρχή της αντίστροφής πορεία στην οποία ο άνθρωπος επιδιώκει να γίνει πολίτης του κόσμου. Σηματοδοτούν μια νέα ουτοπία, χωρίς την οποία το παρόν θα ήταν περισσότερο δυσβάσταχτο και το μέλλον λιγότερο ελπιδοφόρο.

⁹ Μ. Ιγκνατίεφ, Τα ανθρώπινα δικαιώματα ως πολιτική και ως ειδωλολατρία, Καστανιώτης, σ. 70.